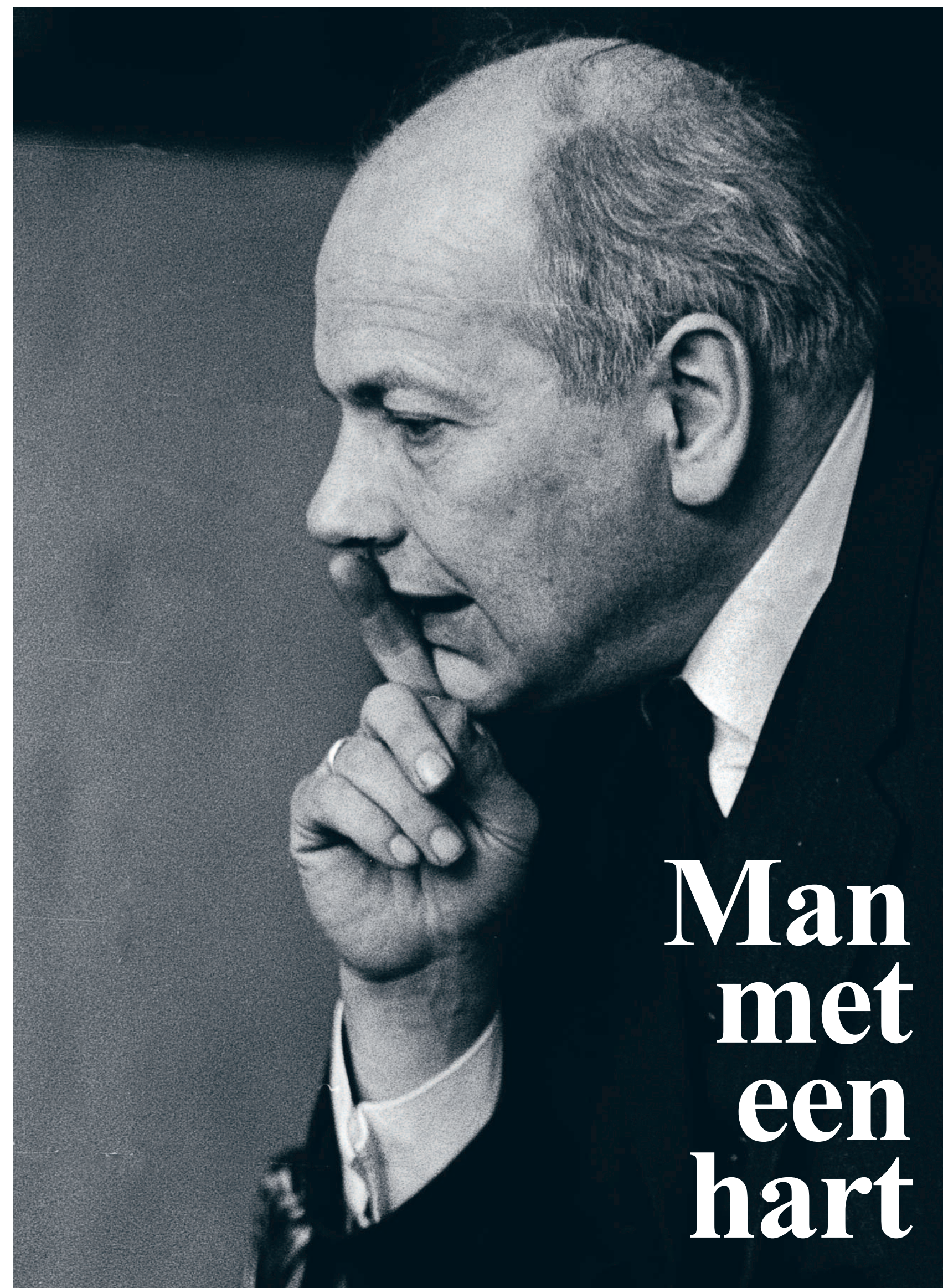

Man met een hart

Het volle gewicht van het koninkrijk

door PIERRE VAN ENK

Al drie decennia is oud-premier Joop den Uyl niet meer in ons midden; zijn enige kabinet is veertig jaar geleden gevallen en heeft behalve Jan Schaefer en de Oosterscheldedam (zie *Argus* nr 19) niets nagelaten dan de herinnering van veel rumoer. Zijn tweede kabinet is er nooit gekomen en van zijn politieke nalatenschap is zo goed als niets over. En toch is Joop den Uyl uit het rijtje van naoorlogse premiers degene die in ons collectieve geheugen de meest solide plek heeft verworven, een referentie is geworden, met een kleur van lichte nostalgie.

Een referentie? Maar van wat? Dat is niet makkelijk te zeggen. Wat geen navolging heeft gekregen, is zijn drammen en toornen, zijn sloven en slaven, zijn ontferming over elk denkbaar detail, zijn besef (of illusie) dat de toekomst van het land en het lot van de kleine mensen die hij dacht te vertegenwoordigen (hij duidde hen graag aan als ‘de onderkant’) van zijn drijven afhankelijk was. Den Uyl had een loodzware opvatting van zijn taak; hij torste zo niet de ganse wereld, dan toch het volle gewicht van het koninkrijk op zijn schouders. Geen van zijn opvolgers heeft zelfs maar geprobeerd hem dat na te doen.

Het is niet eenvoudig je in deze tijd van globalisering en vervagende grenzen de computerloze wereld van de nerveuze jaren zeventig voor te stellen. In de politiek brak links ineens met het coalitiemodel dat tot dan toe gangbaar was geweest bij kabinetsformaties. Het stelde zich in een vechthouding compromisloos op en Den Uyl, die in een andere traditie was opgegroeid, liet zich daarin meeslepen.

De nieuwe vechthouding van links paste trouwens uitstekend bij zijn temperament; hij

verbeelde zich dat het kleine volk waaraan hij het hart had verpand, groot onrecht was aangedaan en trok altijd onvervaard ten strijde om wraak te nemen. Als het aan hem lag, kon niets zonder strijd worden verricht; gemakkelijke verworvenheden wantrouwde hij. Had hij bijvoorbeeld bij formatieonderhandelingen ‘s avonds een of ander deelakkoord bereikt, dan hield ‘s nachts zijn geweten hem voor dat er meer in had gezeten en deed hij de volgende ochtend doodleuk of er niets was afgesproken en begon hij opnieuw. Nachtenlang putte hij zijn gesprekspartners tot gek wordens toe uit om ook de allerlaatste punten en komma’s nog naar zich toe te trekken.

Constant was hij in de weer om de welgestelde, gezeten burger iets van zijn welvaart af te snoepen ten gunste van de minderbedeelde.

Bekend is zijn uitval naar die ‘*clean-shaven* technocraten, gespeend van elk cultuurbesef’. Wat was dat cultuurbesef? Voor Den Uyl het begrip voor de aspiraties van de kleine mensen van de onderklasse, Jan met de pet, die hij met groot erbarmen voortdurend in gedachten hield: de arbeider die zich na een dag hard werken afgedraaid thuis aan zijn mager maaltje zette, de werkloze of invalide die van een uitkering moest rondkomen. Voorstellingen, soms op het randje van het larmoyante, waarvan je je toen al kon afvragen of die niet tot een voorbijge wereld behoorden.

Maar voor het linkse geloof waren dit de uitverkorenen die niets kwaads konden doen. Een geloei van verontwaardiging ging op toen Hans Wiegel het misbruik van de sociale uitkeringen aan de orde stelde. Het wilde er bij de PvdA niet in dat hun clientèle tot zoiets laags in staat kon zijn. Maar anders dan Den Uyl kwam Wiegel wel eens in een kroeg en daar vertelde men hem van schilderachtige, langharige jongelui die ‘s ochtends, weer of geen weer, rond elf uur geuwend hun bed verlieten met geen ander doel dan

het consumeren van wat ze bij de sociale dienst hadden opgestreken. Het geloof van links kon tegen een stootje, maar deze verhalen bleven toch haken.

Hebben Den Uyl en zijn doelgroep elkaar helemaal begrepen? Niet alleen om hun materiële voorspoed wilde hun voorman zich druk maken, maar vooral ook om hun culturele verheffing. Maar zelf wilden zij eerst allemaal een auto kopen. “Nederland heeft er nu eentje,” stelde Den Uyl eens vast, alsof hij het eind van het speekwartier had afgekondigd en nu iedereen in bibliotheek of volksuniversiteit wilde zien. In plaats daarvan spoedden ze zich naar de Spaanse costa’s om daar hun frietjes met mayonaise te smikkelen

Na het vierjarige kabaal van het kabinet-Den Uyl ging de onderkant nog enthousiast in op zijn uitnodiging op de minister-president te stemmen: tien zetels winst! Maar de minister-president werd bang dat de linkervleugel van zijn partij zou afknappen op een coalitie met het CDA. Drees sr en jr, Jan Berger, Geert van Oorschot en Arnold Heertje konden worden gemist, maar als André van der Louw en de zijnen waren vertrokken, was dat voor Den Uyl een onoverkomelijke ramp geweest. Daarom liet hij de formatie van 1977 lopen en zijn kiezers barsten. Het is onvriendelijk gezegd, maar daar kwam het toch op neer.

De ex-premier ging weer in de oppositie en toorde als nooit tevoren tegen centrumrechts. Zijn vervloekingen waren vooral bedoeld om zijn aanhang opnieuw te mobiliseren. Maar bij de volgende ronde toonden de kiezers zich sceptisch. Wel won hij een paar zetels, maar toch werd het de befaamde overwinningsnederlaag. Den Uyl zou er niet meer aan te pas komen.

Zijn politieke gestalte is overleefd. Wat blijft, is de herinnering aan een hartstochtelijk levend mens. Een vechtersbaas met een groot, warm hart.

Staatsman / Bert Nienhuis

Op zijn borst prijkte een teddybeertje

In december 1980 reisde *Parool*-correspondent Mark Blaisse vanuit Bonn in het kielzog van Willy Brandt naar Washington om de vergadering van de Socialistische Internationale te verslaan. Joop den Uyl mocht daar uitleggen wat er toch zo aantrekkelijk was aan een systeem dat probeerde voor iedereen op te komen en niet alleen voor de getalenteerde geluksvogels, zoals in Amerika. Het verslag zou *Het Parool* niet ongecensureerd halen.

door MARK BLAISSE

Dankzij de kameraadschappelijke sfeer die op het congres heerste, was het voor de media niet moeilijk om in contact te komen met internationale coryfeeën. De Zweedse premier Olof Palme, de Spaanse socialistenleider Felipe González en de West-Duitse ex-kanselier Willy Brandt waren vaak aanspreekbaar, evenals Joop den Uyl, die de meegereisde journalisten op de voet konden volgen.

De voormannen van de Socialistische Internationale (SI) zaten in hemdsmouwen slechte Amerikaanse koffie te drinken in het cafetaria van het congresgebouw en reageerden opgewekt als een journalist met een vraag kwam. Het was bijna Kerstmis en de hoofden waren al een beetje op vakantie gericht. De hele opzet van de bijeenkomst was Amerikaanse vooroordelen weg te nemen ten aanzien van links Europa. Het was er met name Den Uyl en Palme aan gelegen iets aan het imago van de socialisten te doen en het ‘marxistische’ stempel weg te nemen.

“Zij zijn hier niet gewend aan een meerpartijstelsel en delen alles wat zij niet goed kennen graag in extremistische hokjes in,” zei Den Uyl tegen de zes meegereisde Nederlandse journalisten die aan zijn lippen hingen. Den Uyl was nog steeds een charismatische leider, klein, een beetje krom, maar gezegend met een snel brein en pientere oogjes. Hij kon als geen ander met sjeu doceren, een integere onderwijzer die begrip had voor de domheid van zijn leerlingen. Hij had er plezier in om journalisten in de val te laten lopen, maar stond tegelijk principieel open voor de media.

In Washington viel hij mij op als een socialist van de oude stempel, die geen aandacht had voor gestoomde pakken of behoorlijke stropdassen en zelfs zijn schoenen niet poetste. Het was honderd procent inhoud, de show bestond uit de manier waarop Den Uyl die inhoud over het voetlicht bracht: goede timing, uitstekend gebruikmaken van zijn handen en armen om de aandacht vast te houden, scherpe uithalen naar tegenstanders. Hij verstond het retorische vak beter dan wie ook in Nederland. Den Uyl miste misschien de charme van Brandt en de Spaanse socialist González, maar bij hem ontbrak in elk geval de arrogantie van zijn Franse tegenspelers of de saaie kant van de Scandinavische collega’s. Men verheugde zich daarom terecht op het optreden van de Nederlandse politicus.

Den Uyl zelf had het druk en hij had geen tijd om mij overdag te woord te staan. Hij nodigde me uit om ‘s avonds op zijn hotelkamer te komen, waar ik om negen uur aan de deur klopte. Zijn vrouw Liesbeth deed open in een peignoir. Zij had net krullers ingezet, verontschuldigde zich, en verdween in de badkamer.

Haar man zat in een donkerbruine badstoffen pyjama op de rand van zijn bed te telefoneren. Op zijn borst prijkte een teddybeertje. De leider van de sociaaldemocraten kende geen enkele schaamte; het was niet eens dat hij mij vertrouwde, wij kenden elkaar niet, maar hij stond er gewoon niet bij stil dat dit niet kon. Het gesprek verliep verder uitstekend, hij vertelde wat hij de volgende dag tegen zijn gehoor zou zeggen, bood mij water aan in een tandenborstglas vol aanslag, en om half elf zei hij dat hij wilde gaan slapen.

Op de valreep gaf hij bij de deur nog een kort college over de gevaren van kruisraketten en de verantwoordelijkheid die links op zich moest nemen om een betere wereld te creëren. De professorale toppoliticus stond met een leesbril op de gang te oren in zijn pyjama terwijl Liesbeth al tussen de lakens was gekropen. Dit was huiselijke authenticiteit op zijn best. Ik was die avond te ontroerd om een letter op papier te zetten.

De volgende dag trof ik Den Uyl in het cafetaria van het congrescentrum. Hij dronk koffie,

rookte een sigaartje en leek erg ontspannen. Toen hij aan de beurt was, hoorde hij de oproep niet en moest een van zijn medewerkers hem erop wijzen dat hij naar de zaal moest. Hij doofde de sigaar en deed het stompje terug in de kartonnen Willem II-doos, die hij in zijn binnenzak stopte.

Den Uyl kreeg een ovatie bij binnenkomst, brabbelde wat dankwoorden en zocht intussen in zijn achterzak naar de benodigde aantekeningen. Hij kon zijn publiek niet langer laten wachten. “*The three most important points for the social democratic party in The Netherlands are... they are...*”

Hij had de punten niet onthouden en het leek minuten te duren voordat hij eindelijk de spiekbriefjes uit zijn broek had getrokken en nu echt aan de lezing kon beginnen, in het steenkolenengels dat hem zo kenmerkte. Ook voor deze handicap kende hij geen enkele schaamte. Terwijl hij sprak kronkelde de rook van de niet geheel gedoofte sigaar uit zijn jasje. Een medewerkster wilde de kan water die onder de kathedron stond over Den Uyl heen gieten, maar hij gebaarde dat dat niet hoefde.

“*In Holland, we like to smoke our cigars till the end. We are a very greedy people, you know,*” kreeg Den Uyl er nog uit, waarop hij tevergeefs wachtte op applaus. Hij draaide vervolgens zijn verhaal keurig af en maakte indruk door de bezetenheid waarmee hij hamerde op het oneerlijke systeem in de VS.

Al met al waren de aanwezige Nederlandse diplomaten en journalisten blij toen het afgelopen was. De Amerikanen vonden het allemaal wel grappig en zo ‘leuk links amateuristisch’.

Desondanks verschenen er artikelen over de serieuze bedoelingen van de Europese socialisten als het neerkwam op het afremmen van de wapenwedloop en trans-Atlantische samenwerking. Den Uyl had bewezen dat intellect in combinatie met passie geen krans behoeft.

De chef opinie van *Het Parool*, Harry van Wijnen, weigerde vriendelijk maar kortdaat de sappige details te plaatsen. “Als het waar is, en dat betwijfel ik, dan kunnen wij dit niet aan onze lezers voorleggen. Bovendien zou het jouw einde betekenen,” zei hij dreigend. Dat risico neem ik nu dan maar.

door NICO HAASBROEK

Xander Den Uyl (64) is net terug uit New York, waar hij was als lid van de beleggingscommissie van het ABP. “Tachtig miljard van het vermogen van het ABP wordt vanuit ons kantoor in New York belegd. Met een aantal bestuursleden zijn we vier dagen bezig geweest om daar helemaal in te duiken. Ik heb een lange geschiedenis met het ABP, dus ik weet er best veel van, maar dit heeft toch wel heel erg geholpen.

Heeft u in die beleggingswereld nog iets van president Donald Trump gemerkt?

“Weinig. Hoewel Trump Tower in New York ligt, voelen de mensen uit de hoek van de vakbeweging met wie ik heb gesproken, zich allemaal een beetje gegeneerd. ABP heeft een beleid van verantwoord beleggen met accenten op duurzaamheid en ‘sociaal’, en volgens mij zat Trump een beetje in de marge.”

We zitten in zijn Haarlemse huis met een prachtig uitzicht op een bocht in het Spaarne. Xander vertelt dat hij op dit moment naast bestuurslid van twee pensioenfondsen fractievoorzitter van de PvdA in de Provinciale Staten van Noord Holland is. Daarvoor werkte hij dertig jaar bij de FNV, vooral als bestuurslid van de Abvakabo. Zijn stem klinkt soms net als de stem van Joop, vooral als hij aarzende geluiden laat horen.

Werd u in uw keuze voor de vakbeweging geïnspireerd door uw vader?

“Dat weet ik niet. Ik heb natuurlijk wel bagage meegenomen van mijn ouderlijk huis. Ik ben meer dan veertig jaar lid van de Partij van de Arbeid. Nadat ik in 1978 in Amsterdam was afgestudeerd, kostte het mij moeite om werk te vinden en kon ik uiteindelijk kiezen tussen de bond en de afdeling Mededinging op het Ministerie van Economische Zaken. Ik heb toen voor de bond gekozen en daar heb ik nooit spijt van gehad.”

Zou u nu ook nog voor de vakbond kiezen?

“De wereld is ondertussen behoorlijk veranderd. Ik maak me

FOTO IPVDA.NHI

Zoon Xander den Uyl

- op een na oudste zoon
- woont in Haarlem
- leeftijd: 64
- beroep: pensioenfondsbestuurder
- getrouwd met: Jeannet van der Knaap
- kinderen: Bart, David en Jurriaan
- PvdA-lid

‘Hij kon tot symbool uitgroeien, dat is niet iedereen gegeven’

wel zorgen over de bond. De factor arbeid heeft het moeilijk. Niet alleen in Nederland, maar wereldwijd. Ik vind dat de vakbeweging te veel de neiging heeft om terug te kijken en te weinig om vooruit te zien.”

U zit ook in de Provinciale Staten van Noord-Holland.

“Ja, ik heb altijd een zwak voor de provincie gehad. Noord-Holland concentreert zich heel erg op de fysieke infrastructuur en op dat gebied doen we volgens mij goede dingen.”

Wat is uw eerste herinnering aan Joop?

“Dat weet ik niet precies. Mijn oudere broer Marten, die vorige jaar is overleden, en ik hadden onze ledikantjes in de studeerkamer van mijn vader in het huis aan de James Rosskade in Bos en Lommer. Ik denk dat ik toen ongeveer een jaar oud was, en ik herinner me dat Marten toen al uit zijn ledikant kon komen en ik nog niet.”

Denkt u nog vaak aan uw vader?

“Ja. Dat komt ook doordat ik er nog regelmatig mee geconfronteerd word. Mensen praten over mijn vader. Dat hebben ze altijd gedaan. Ik vind het leuk als mensen warme of dierbare herinneringen hebben. Als ze zeggen dat mijn vader of moeder idolen voor hen waren.”

In hoeverre denk of handelt u in zijn geest?

“Ik heb mijzelf genesteld in de traditie van de PvdA, de sociaal-democratie en de rode familie. Mijn vader had natuurlijk wel een wat andere achtergrond: het gereformeerde gezin. Dat heb ik niet. Ik zit wel in dezelfde stroom, zonder dat ik ooit het gevoel heb gehad dat ik iets heb gedaan of gelaten vanwege mijn vader. Mijn vader was natuurlijk in allerlei opzichten een bijzonder mens: slim, betrokken, maar ook in staat om voor mensen tot een symbool uit te groeien. Dat is vrij uniek. Dat is niet iedereen gegeven. Ik herken sommige dingen van mijn vader wel, maar ik heb toch ook veel van mijn moeder. Dat was een heel andere persoon.”

Hoe zou uw vader tegen de wereld van nu aan kijken?

“Geen idee. Volgens mij heeft de PvdA na het overlijden van mijn vader twee mooie periodes gekend: eerst in de jaren negentig met Kok en de paarse coalitie en daarna de periode met Bos. Ik heb wel het idee dat hij op een aantal dingen trots zou zijn geweest. Uiteraard niet op de nederlaag van de partij nu, maar wel op de verantwoordelijkheid die we tijdens de vorige regering op ons hebben genomen. Dat is ons door de kiezers niet in dank afgenomen, maar ik vind nog steeds dat daar heel goede dingen

gedaan zijn. Je moet toch dealen met de VVD. Dat is je opdracht.”

Toch denk ik niet dat uw vader, net als Kok, na zijn politieke carrière voor een groot bedrijf of een bank zou zijn gaan werken.

“Ja, de ambities van mijn vader lagen op een heel ander vlak. Hij was net benoemd in een internationale functie voor de VN. Daar had hij ontzettend veel zin in. Hij had niets met het bedrijfsleven. Kok kwam juist wel veel meer uit het bedrijfsleven. In commissariaten is hij veelal voorgedragen door de ondernemingsraad of de vakbond. Ik heb hem nooit kwalijk genomen dat hij dat deed. Het zou toch heel erg zijn als uitsluitend oude rechtse politici in de top van het bedrijfsleven terechtkomen? Dat zou ik pas een schande vinden.”

Wie van de familie lijkt het meeste op uw vader?

“Dat vind ik lastig om te zeggen. Mijn zus Saskia heeft natuurlijk qua loopbaan het meeste gemeen met wat hij deed. We vinden het wel ontzettend lastig om goed te plannen. We zijn heel erg van dingen op het laatste moment laten aankomen. Ik denk dat ik en anderen dat wel hebben meegekregen.”

Bent u wel eens tegen dingen aangelopen waarvan u dacht: goed dat mijn vader dat niet meer heeft meegemaakt? Waarbij hij zich bij wijze van spreken in zijn graf zou om-draaien?

“Niet direct, nee. Ik moet wel denken aan de samenleving die van karakter veranderd is. Daarbij vraag ik me ook af hoe hij op mensen als Pim Fortuyn had gereageerd. De vreselijke dingen die wij allemaal in dit land normaal zijn gaan vinden. Zoals de manier waarop Geert Wilders over medebewoners spreekt. Abject. Daar zou hij zich tegen gekeerd hebben.”

Hoe wilt u dat hij herinnerd wordt?

“Hij is dertig jaar terug overleden. Dat is al zo lang geleden. Heb je het afscheidsfilmpje gezien dat Lodewijk Asscher heeft gemaakt toen hij afscheid nam van zijn ministerie? Aan het eind daarvan zet hij achter het bureau een zwartwit-portret van mijn vader, die ook ooit minister van Sociale Zaken was, waarbij hij zegt: ‘Hou het in de gaten, hè.’ Heel mooi. Zo wil je wel herinnerd worden.”

door BRAM STEMERDINK

De PvdA-beginselen van 1977 op het gebied van vrede en veiligheid waren Joop den Uyl op het lijf geschreven. Kort samengevat: niet-militaire middelen tot belangenbehartiging, overleg, politieke en economische actie verder ontwikkelen, wederzijdse militaire afschrikking vervangen door ander systeem en de ontbinding van militaire machtsblokken. Een droombeeld? Den Uyl vond dat je een utopie nodig had bij het maken van politieke keuzes, dat je dankzij een droombeeld helder voor ogen kon houden wat je wilde, en vooral ook wat je niet wilde.

Den Uyl had grote moeite met de rol die krijgsmachten speelden in de internationale politiek. Hij kon geen enkele krijgsmacht, ook de Nederlandse niet, los zien van de rol die de Pruisisch georiënteerde Duitse krijgsmacht had gespeeld in de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Hij voelde zich onwennig, onzeker in de buurt van vertegenwoordigers van die krijgsmacht en opereerde in hun gezelschap dan ook vaak wat onhandig. Daarin deed hij niet onder voor zijn minister van Defensie tot en met 1976, Henk Vredeling.

Deze instelling kwam de besluitvorming niet ten goede toen het erop aankwam, om het voorzicht uit te drukken. Dat bleek mij voor het eerst bij de eerste Molukse treinkaping bij Wijsster, december 1975. Kort na het begin van de kaping belde Den Uyl mij op met een merkwaardige mededeling. Hij zei, ik was toen staatssecretaris van Defensie, dat de minister niet in het crisisteam zou worden gevraagd om twee redenen: gebrek aan kennis van het functioneren van een krijgsmacht en onvoorspelbaarheid van gedrag. Hij voegde eraan toe dat als de krijgsmacht zou moeten ingrijpen, hij mij zou raadplegen en hij verzocht mij dit telefoongesprek niet te bespreken met de minister van Defensie. Daar zit je dan, als eenvoudige staatssecretaris.

De kaping bij Wijster onttaardde in een moordpartij van de kant van de Molukkers. De machinist van de trein werd neergeschoten, twee passagiers werden geëxecuteerd. Er moest wat gebeuren van de kant van de regering, er klonk, mag ik zeggen, wel enige wanhoop door in de stem van Den Uyl als hij belde over de militaire opties. Zonder minister Vredeling op de hoogte te stellen van deze telefoontjes overlegde ik veel met hem over de militaire mogelijkheden een eind te maken aan de gijzelingsactie. Zo was hij op een indirecte manier toch bij de besluitvorming betrokken, zullen we maar zeggen! Uiteindelijk was militair ingrijpen niet nodig, de kapers gaven zich over.

Bij de tweede kaping, 23 mei 1977, was ik minister. Negen Molukkers uit Bovensmilde en Assen namen bij De Punt de inzittenden van een trein in gijzeling, terwijl vier kompanen de leerlingen en onderwijzers van een school in Bovensmilde gijzelden. Den Uyl belde kort na het begin van de gijzelingsactie op en zei dat hij hetzelfde crisisteam van ministers bijeen wilde roepen als bij de eerste gijzelingsactie, maar dat hij graag regelmatig contact met mij wilde hebben over eventueel militair ingrijpen. Hij deed een Uyliaans voor-

6 september 1977: Zuid-Molukkers demonstreren bij het proces tegen de treinkapers en schoolbezitters. FOTO BERT VERHOEFF

Welk besluit ook zou vallen, militair moest alles tot in de puntjes worden voorbereid

stel: “Het ministerie van Defensie ligt naast dat van Justitie, als ik je bel hoeft je alleen maar over te steken, tussendoor kun je dan op eigen initiatief langskomen om te kijken hoe de vlag ervoor staat.”

Zo gezegd, zo gedaan.

Al snel bleek mij dat de afkeer van militair geweld om de tweede gijzeling te beëindigen bij Den Uyl zo mogelijk nog groter was dan bij de eerste. Dit in volstrekte tegenstelling tot Dries van Agt, de minister van Justitie, die ten koste van alles wilde voorkomen dat er weer executies zouden plaatsvinden. Hoe dan ook, welk besluit ook zou vallen, militair moest alles tot in de puntjes worden voorbereid – en dat gebeurde. De militaire medewerkers deden hun werk voortreffelijk. Den Uyl had geen interesse in de militaire kant van de zaak. Hij geloofde graag dat het allemaal goed voorbereid zou worden. Bij hem ging het maar om één vraag: hoe lang kun je doorgaan met het trainen van soldaten voor zo’n gevaarlijke actie met telkens weer de boodschap dat er op politiek niveau was besloten de geplande militaire actie uit te stellen?

Den Uyl wilde blijven praten, blijven proberen zonder de inzet van militairen tot een oplossing te komen. Het toeval wilde dat ik uitgekend in deze periode naar een belangrijke vergadering van de Nucleaire Planning Groep van de Navo moest in Ottawa, Canada. Op 7 juni

vertrok ik. Toen ik in mijn hotel annex conferentiegebouw aankwam, bleek Den Uyl een permanente verbinding met Den Haag te hebben geregeld.

Dat heb ik geweten: een stroom van telefoontjes volgde. Een wanhopige Den Uyl aan de telefoon, een minister-president die eigenlijk wel weet dat militair ingrijpen onontkoombaar is, maar dat niet wil en niet kan accepteren, je wordt er niet vrolijk van. Kort voordat het besluit werd genomen, belde hij weer op. “Ik ga het verliezen, Bram,” was zijn enige mededeling. Kort nadat het besluit was genomen, kreeg ik Den Uyl nogmaals aan de telefoon met de mededeling dat een meerderheid van de betrokken ministers had besloten tot militair ingrijpen. Resultaat: gijzelingsactie beëindigd, kinderen en onderwijzers vrij, twee treinpassagiers en zes kapers omgekomen.

Een paar uur na mijn terugkeer uit Canada, 13 juni, vond ik op mijn bureau twee mededelingen: onmiddellijk Den Uyl bellen, en om 16.30 uur naar koningin Juliana. Den Uyl had een dringend verzoek: “Wil jij de relevante geluidsopnames van de gijzelingsactie beluisteren en mij zo snel mogelijk berichten of alles naar jouw mening correct is verlopen?” Het gesprek bij de koningin ging over nucleaire bewapening en de afloop van de gijzelingsactie, inclusief de suggestie de geluidsbanden te beluisteren. Dat heb ik gedaan. Ik heb er vele uren aan besteed en mijn conclusie kon gelukkig zijn dat alles binnen redelijke grenzen was afgewikkeld. Den Uyl was duidelijk blij met deze conclusie.

Binnen redelijke grenzen, zaker, maar zoals Den Uyl later noteerde: ‘Gewelddadige acties zijn nederlagen voor een democratie. Voel dat ook persoonlijk zo.’

Om de kwaliteit van de politiek

door **FRANS BECKER** en **PAUL KALMA**

De naam van Joop den Uyl is in de Nederlandse politieke geschiedenis vooral verbonden met het kabinet waarvan hij premier was. En met de tragiek van het tweede kabinet-Den Uyl dat er (na een daverende verkiezings-overwinning van de PvdA in 1977 en eindeloze onderhandelingen) toch niet kwam. Veel minder aandacht is uitgegaan naar het politieke denken en schrijfwerk van Den Uyl. Het vond zijn neerslag in tal van artikelen, redevoeringen en rapporten, waarvan de fundamenteën werden gelegd toen hij directeur was van de Wiardi Beckman Stichting, het wetenschappelijk bureau van de Partij van de Arbeid. Daarin betoonde ‘de doctorandus uit Buitenveldert’ zich de programmatische expeditieleider die de Nederlandse sociaaldemocratie de weg wees, nadat het na-oorlogse bestand van rooms-rode samenwerking in een gedisciplineerde samenleving was uitgewerkt.

Het is een verspreid oeuvre, maar kent samenhang en consistentie. Het vormde decennialang de ideologische ruggengraat van de PvdA – al moet je bij Den Uyl altijd oppassen om het begrip ‘ideologie’ te gebruiken. Vrijheid en gelijkwaardigheid spelen er een centrale rol in, evenals democratisering en economische ordening. Het culmineerde in het WBS-rapport *Om de kwaliteit van het bestaan* (1963). Als een rode draad door dit alles loopt zijn visie op wat de essentie van politiek is. Wij menen dat zijn opvattingen en zijn werkwijze nog steeds een bron van inspiratie kunnen zijn, zeker voor de huidige, ontredde sociaaldemocratie. Er is geen reden om het tijdperk-Den Uyl te romantiseren, maar een klein beetje heimwee is wel op zijn plaats – naar Den Uyl.

Een politiek-wetenschappelijke broedplaats

Op 23 september 1987, drie maanden voor zijn overlijden, vond een van de laatste optredens van Den Uyl plaats: een lezing in het PvdA-kantoor aan de Amsterdamse Nicolaas Witsenkade voor de gesprekskring sociaaldemocratische geschiedenis van de Wiardi Beckman Stichting. Onderwerp: *Om de kwaliteit van het bestaan* – het laatste rapport uit zijn WBS-periode, dat hij daar krachtig, als een politieke geloofsbelijdenis, verdedigde.

Onder zijn leiding had de denktank van de PvdA zich in de tweede helft van de jaren vijftig tot een broedplaats voor nieuwe ideeën ontwikkeld, in de schaduw – en geregeld tegen het zere been – van een weinig avontuurlijke partijleiding. Er was alle aanleiding om nieuwe wegen in te slaan. De democratie functioneerde, ook in partijverband, niet goed meer. Op de dag vóór de partijraad, vertelde Den Uyl toen, werd er bij de WBS ‘rondgebeld naar de burgemeesters van een aantal plaatsen in het land of zij in godsnaam een vraag wisten te bedenken om de volgende dag te stellen’. Maar ook programmatisch was de PvdA verbleekt. Op de golf van economische groei was de welvaart toegenomen en waren de grondslagen van een verzorgingsstaat gelegd. Welke rol moest de sociaaldemocratie nog spelen?

In dit klimaat gooide de WBS-staf de kont tegen de krib. De houding van de Tweede Ka-

merfractie inzake de Nieuw-Guineakwestie had al een eerste verzet uitgelokt – en er vormde zich de zogenoemde ‘anti-partijgroep’, waar Den Uyl maar enige afstand toe hield vanwege zijn lidmaatschap van het partijbestuur. De stafleden verwierpen de gedachte dat er met de komst van de welvaartsstaat geen maatschappelijke tegenstellingen meer zouden zijn, onder meer geïnspireerd door het artikel *De Veenbrand* van politicoloog Andries Hoogerwerf. Zo werd de sociaaldemocratische denktank de aanjager van een nieuwe koers, in de vorm van genoemd rapport *Om de kwaliteit van het bestaan*. Het zou de grondslag vormen voor de koers van de partij in daaropvolgende decennia.

De rol die Den Uyl in dat proces speelde, was groot. “Een van de eerste discussies die ik me herinner,” vertelde toenmalig staflid Ed van Thijn later aan John Jansen van Galen en Bert Vuijsje, “ging over het onderwerp reclame. Den Uyl ging de meest reactionaire taal uitslaan en bracht de staf tot razernij, echt tot razernij. Dat ging een uur door. En de volgende dag lagen we in de krant dat hij die maandagavond in een forum van het Genootschap voor Reclame had gezeten, en daar breeduit onze argumenten had zitten uitventen. Die werkwijze is hij nooit helemaal kwijtgeraakt.”

Om de kwaliteit van het bestaan

Den Uyl was getekend door zijn afkeer van totalitaire politiek. Hij hield bepaald niet van ideologisch socialisme, wel van maatschappijanalyse. Niet van utopieën, wel van pragmatisch reformisme, geleid door een politieke visie. ‘Het doen wat de hand vindt om te doen, zonder te geloven in de heilstaat of “het” socialisme, met een diepe bevrediging in het geluk de kleine taken te kunnen volvoeren is een winst van de bezettingsjaren,’ schreef hij in 1956. Daarbij golden voor hem de begrippen vrijheid en gelijkwaardigheid als belangrijkste ijkpunten voor een andere samenleving.

Niet voor niets heet het rapport uit 1951 waarop hij grote invloed uitoefende *De weg naar vrijheid*. Het gaat hem om ‘een vrijheid voor allen en een vrijheid in gemeenschap en verantwoordelijkheid’. In de huidige samenleving is er juist ‘een pijnlijk gebrek aan individualisme, aan mensen, die het leven volgens eigen keuze vorm geven’. En ontplooiingskansen hebben voor Den Uyl niet alleen betrekking op arbeid, politiek burgerschap en onderwijs, maar

Hij keerde zich ook tegen de achterkamertjespolitiek van verzuild Nederland

nadrukkkelijk ook op de cultuur. In een in 1953 gehouden discussie over dat thema zegt hij: “Zoals het socialisme in de vorige eeuw tot taak heeft gehad, onrust en ‘begeerte’ te wekken [...] op het vlak van het sociale en economische, zo geldt dit thans voor het culturele.”

Het maakte sociaaleconomische hervormingen voor Den Uyl overigens niet minder belang-

rijk. Volgens hem bleef er, ondanks de sociale vooruitgang die er sinds de oorlog geboekt was, sterke ongelijkheid bestaan in bezitsverhoudingen, macht en onderwijskansen. Om deze gebreken aan te pakken zouden de overheidsinvesteringen sterk moeten worden verhoogd. En daar, schrijft hij in 1957, wringt het: ‘Overziet men de periode sinds de bevrijding, dan is het onmiskenbaar, dat de collectieve bestedingen achter zijn gelopen bij de particuliere en in de private sfeer veel is verspild van wat de collectieve sector te kort kwam.’

Het is deze gedachtegang die zes jaar later centraal zal staan in het WBS-rapport *Om de kwaliteit van het bestaan*. ‘In de geduldige cijfers van het nationale inkomen’, aldus het rapport, ‘telt de elektrische tandenborstel evenzeer als de verpleeghulp, de reclame-uitgaven voor het definitieve kalmeringsmiddel evenzeer als de entreprijzen voor de schouwburg, het commissarissentantiëme evenzeer als de blindenrente.’ Verdergaande groei, zou luidt de strekking, zal de gebreken van ons type samenleving niet oplossen. Enerzijds is een herschikking nodig van de internationale verhoudingen om de kloof tussen minder en meer ontwikkelde landen te dichten. Anderzijds zal op nationaal niveau voorrang moeten worden gegeven aan collectieve voorzieningen. Zo kan – op het gebied van wonen, gezondheidszorg, sport en recreatie, openbaar vervoer, cultuur – de kloof tussen private rijkdom en publieke armoede worden gedicht.

Den Uyl, die zich bij zijn stellingname onder meer liet inspireren door de econoom John Kenneth Galbraith, kreeg er in de PvdA niet direct de handen voor op elkaar. Kritisch waren onder meer vader en zoon Drees. De laatste bezorgde hem de bijnaam ‘Uylbraith’ – en dat was niet positief bedoeld. Desondanks klonk het rapport ruimschoots door in het verkiezingsprogramma van 1963 – dat er zijn naam aan ontleende – en kreeg Den Uyl de gelegenheid het uitgebreid toe te lichten op het congres van de PvdA van dat jaar. Dat dit programma ook de grondslag voor de koers van de PvdA kon worden kwam in niet geringe mate door het feit dat de opsteller ervan ook de politieke leidsman van de Nederlandse sociaaldemocratie werd.

Democratische politiek

Een tweede hoofdlijn in het denken en doen van Den Uyl, naast de kwaliteit van het bestaan, betreft de democratisering van overheid, politiek en maatschappij. Hij wilde de samenleving verregaand hervormen langs democratische weg, met de overheid in een belangrijke, sturende rol. Maar hij was bepaald geen volbloed étatist. Zijn sturingsdrift werd in toom gehouden door zijn streven naar betrokkenheid van burgers, naar wat later ‘spreiding van macht’ zou gaan heten. Zoals hij zich ook krachtig keerde tegen de achterkamertjespolitiek van verzuild Nederland. Den Uyl sprak van een politiek systeem van belangenverstrengeling, waar beginselen nauwelijks enige kans kregen. “Er is geen ritselmaatschappij geweest als in de jaren vijftig.”

Het antwoord op de beslotenheid van de elite en de beperkte mogelijkheden tot participatie zoekt Den Uyl – behalve in investeringen in publieke voorzieningen, het onderwijs voorop, die

de openheid van de samenleving vergroten – in vergaande democratisering. Waar macht wordt uitgeoefend, moet macht gecontroleerd worden. Dat heeft bij hem niet alleen betrekking op het politieke systeem in engere zijn (doorzichtigheid van bestuur en verantwoordingsplicht voor bestuurders; een heldere keuze tussen een regeerings- en een oppositieblok; het verkleinen van de afstand tussen kiezer en gekozene; directe participatiemogelijkheden voor burgers), maar ook op ‘het doortrekken van een nog onvoltooide democratie in andere sectoren van de samenleving’ – niet in de laatste plaats de ondernemingen in ons land.

Hij gebruikt het begrip democratie ook in een bredere betekenis, namelijk waar sociale mobiliteit en zeggenschap samenkomen: daar waar het lukt om ‘doorstroming en democratische wisselwerking [...] in onze geïnstitutionaliseerde maatschappij’ te versterken. ‘Fundamentele democratisering’, noemt hij dat, in navolging van de Duits-Amerikaanse socioloog Karl Mannheim. Toch wijken Den Uyls

Het ontmaskeren van particuliere belangen die achter verheven idealen schuilgaan

opvattingen in veel opzichten van die van Mannheim af. De laatste hanteert een elitair planningsbegrip en betoont zich huiverig voor de ‘massademocratie’. Voor de Nederlandse sociaaldemocratie is planning eerst en vooral instrument ten dienste van democratische politiek, waar de ontwikkeling én overbrugging van maatschappelijke conflicten centraal staat.

In de jaren tachtig omschrijft hij politiek als de sfeer waarin ‘belangen [worden] aangevochten, vaak met fatsoenlijke, soms met onfatsoenlijke middelen. Daarin wordt onrecht aangericht en recht gedaan. Daarin wordt strijd geleverd, gewonnen en verloren [...] en gelden ‘links’ en ‘rechts’ als herkenningpunten waar massa’s zich verzamelen. Politiek draait niet alleen om fraai geformuleerde (partij)politieke visies, maar ‘ook en vooral [om] die momenten in de toekomst waarin de koppeling van belang en idee, van verwachting en teleurstelling mensen in beweging zet, revoluties ontketent en de maatschappij verandert.’

Politiek was voor de Den Uyl: het ontmaskeren van particuliere belangen die achter verheven idealen schuilgaan. Het vermogen om een sociaal- of cultuurkritische gezindheid om te zetten in concrete idee- en machtsvorming. Inderdaad: ‘In de politiek, dus in het proces van machtsvorming [dient] zij vertaald te worden in termen van omvorming van maatschappelijke instellingen en van bestuurlijke ordening om relevant te zijn.’

Tot slot: de economische orde ter discussie

Democratie en de ondernemingsgewijze productie: het was een kernthema voor Den Uyl. Hoe het gemeenschapsbelang en dat van de werknemers samen met dat van de

Klankbord / Bert Verhoeff

PvdA-congres, Amsterdam, 1982. Voor zover ik weet was Liesbeth de enige echtgenote van een politicus die ook zelf politiek actief was. De Rooie Vrouwen, abortus, Argentijnse moeders. En natuurlijk zeer kritisch klankbord van Ome Joop. Ze pikt het niet als Bibikov de toespraak van haar man komt verstoren. Ze krijgt hem zowaar stil, de regelmatig met een klappertjespistool zwaaiende lijsttrekker van de Reagering die leuzen roept als ‘Wij beloven niets - en daar houden we ons aan’ en ‘Den Haag het land uit, te beginnen uit Amsterdam’.

ondernemingsleiding in één verband te brengen? Hij deed er al in 1957 in een belangrijk rapport over het ondernemingsbestuur voorstellen voor – en hij kwam erop terug toen hij als minister-president het politieke debat (over de nieuwe schaarste, over zeggenschap over investeringen, over de structuur van de onderneming) aanging in een lezing die hij in 1974 hield voor werkgeversverbond VNO, getiteld ‘Socialisme en ondernemingsgewijze productie’. Ze deed veel stof opwaaien. Volgens biograaf Anet

Bleich vatten de ondernemers zijn ‘als intellectuele uitdaging bedoelde rede op als een soort oorlogsverklaring.’

Daarmee deden zij zijn voordracht tekort. Het was de tijd van de oliecrisis, de opmars van multinationale bedrijven, dreigende grondstof-schaarste en milieuvernietiging. Het VNO had het onderwerp zelf geagendeerd. Den Uyl

‘Voor visie moet je naar de oogarts’

vervolg van pagina 7

betoogde dat, waar de ruimte voor inkomensgroei als gevolg van het milieuvraagstuk beperkt zou zijn, kleinere inkomensverschillen dan wel prioriteit zouden moeten krijgen. Zoals de internationalisering van de economie – inclusief investeringsbeslissingen – de medezeggenschap van werknemers des te belangrijker maakte. En zou lagere groei, met meer werkloosheid als gevolg, niet moeten leiden tot een zekere beperking van het arbeidsaanbod (bijvoorbeeld via vrijwillige vervroegde pensionering)?

“Mij staat,” zo rondde Den Uyl zijn betoog af, “een economische orde voor ogen waarin zij, die in verschillende geledingen van het productieproces werkzaam zijn, gezamenlijk het kapitaal organiseren en de tegenstelling tussen gevers en nemers overwonnen is. Maar ik weet dat dit een inzicht is dat wellicht door weinigen van u wordt gedeeld. Ik zeg er bij: het hoeft ook niet te betekenen dat we [...] niet tot overeenstemming zouden kunnen komen over de aanpak van de concrete noden van vandaag: werkloosheid, inflatie, het ongeremde beslag op schaarse hulpbronnen.” Waarna de premier VNO-voorzitter Chris van Veen, die zich in zijn inleiding had afgevraagd of ‘wij ondernemers niet te vriendelijk voor de overheid zijn’, grijnzend meedeelde dat ‘u althans ten opzichte van deze regering van dit zelfverwijt ontslagen bent’.

Er zijn, zo schreef historicus Maarten van Rossem, ten minste enkele politici nodig, zoals Den Uyl, die de grote vragen des tijds relateren aan de politiek van alledag. ‘Zouden dergelijke politici ontbreken, dan zou de politiek het al spoedig moeten stellen zonder inzicht in de problemen van het moment en uitzicht op de problemen van de toekomst.’ Misschien is het ontbreken daarvan wel het grootste tekort van de huidige politiek. “Voor visie moet je naar de oogarts,” pleegt de huidige premier Rutte gekscherend te zeggen. Lachen!

De citaten zijn ontleend aan: ‘Socialistische cultuurpolitiek, een discussie tussen prof. Dr W. Banning, J.J. Buskes, J. de Kadt, prof. Dr Fred L. Polak, prof. Ir W. Schermerhorn en drs J.M. den Uyl’, in: *Socialisme & Democratie* (1953) nr. 9; J. Bank en S. Temming (red.), *Van brede visie tot smalle marge. Acht prominenten over de SDAP en de PvdA* (Alphen aan den Rijn 1981); J. Jansen van Galen & B. Vuijsje, Joop den Uyl. *Politiek als hartstocht. Een portret in twintig interviews* (Weesp 1985); J.M. den Uyl, *Inzicht en uitzicht. Opstellen over economie en politiek. Met een inleiding van M. van Rossem* (Amsterdam 1988); J.M. den Uyl, *De toekomst onder ogen. Beschouwingen over socialisme, economie en economische politiek* (Amsterdam 1986); J.M. den Uyl, ‘Om de kwaliteit van het bestaan. Een postume voordracht’, *Socialisme & Democratie* 52 (1995) nr. 2; A. Bleich, *Joop den Uyl 1919-1987. Dromer en doordouwer* (Amsterdam 2008).

Frans Becker en Paul Kalma hebben beiden enige tijd bij de WBS gewerkt.

Kleinzoon Gillis Kersting

- kleinzoon, zoon van Barbara den Uyl
- woont in Amsterdam (West)
- leeftijd: 35
- beroep: historisch onderzoeker
- vriendin

FOTO WEBSITE GILLIS KERSTING

‘Dat sfinxachtige schijn ik van hem te hebben’

door NICO HAAASBROEK

Op zijn website stelt Gillis Kersting zich voor als historicus en journalist die artikelen over militaire geschiedenis schrijft. ‘Geweld gerelateerde onderwerpen zijn van mijn gading,’ staat er. Bij onze kennismaking op een rustige plek in het voormalige Filmmuseum in het Vondelpark voegt hij daaraan toe dat hij secretarieel medewerker van Artsen zonder Grenzen is. Gillis is de zoon van filmregisseur Barbara den Uyl.

Hoe ken jij Joop?

“Toen hij overleed, was ik vijf. Ik weet nog wel dat toen wij aan het voetballen waren in de gang van zijn huis in Buitenveldert, hij daar vrij chagrijnig naar keek. Dat vond hij niet leuk. Maar uit de manier waarop mensen over hem spraken, met veel bewondering, begreep ik wel dat hij heel veel voor mensen heeft betekend. Als mensen erachter komen dat ik een kleinzoon van Joop den Uyl ben, dan benaderen ze me altijd heel voorzichtig. Toen ik in dienst trad bij *De Telegraaf* en ik werd voorgesteld als kleinzoon van Joop den Uyl, werd daar door de redactie smakelijk om gelachen. Zo van: je opa moest eens weten dat je hier zat. Dat beschouwden ze als een soort overwinning. Het valt me altijd heel erg mee hoeveel mensen hem nog blijken te kennen, ook veel oudere allochtonen, die met hem weglopen.”

Heb je iets van hem?

“Ja, ik heb begrepen dat ik de neus van hem heb. Dat wipneusje. Alleen staat mijn neus nu scheef. Ik ben vechtsporter. Als ik weer klaar ben met dat vechten, dan is die weer helemaal zoals Joop. Dat sfinxachtige, dat schijn ik ook van hem te hebben.

Dat je soms niks zegt, en dat mensen dan niet weten wat ze met je aan moeten.”

Doe je dat bewust, dat zwijgen?

“Nee, dat is gewoon een genetische afwijking.” (Gelach)

Saskia vertelde dat ze met het beheren van het archief van Joop en Liesbeth wil stoppen. Heb jij er al over nagedacht of je die taak samen met Bart (zoon van Xander) wilt overnemen?

“Ja, dat wil ik wel doen, al heb ik mij nog niet in het familiedossier verdiept. Ik houd wel van onderzoek. Als iemand naar mij toe komt met een goede onderzoeksvraag, wil ik hem of haar wel helpen. Als ik na lezing zou stuiten op feiten die het wel verdienen om openbaar te worden gemaakt, zou ik dat zelf doen en dat niet aan iemand anders overlaten. Maar misschien word ik in de loop der jaren in mijn denken daarover wel milder. Historisch onderzoek dient een algemeen belang, maar als het gaat om informatie die mijn familie in verlegenheid zou kunnen brengen, verstrek ik die informatie niet.”

Ken jij nog mooie verhalen over Joop?

“Nou, ik weet wel dat Xander in een bandje zat en als ze dan thuis bij Joop aan het spelen waren en Joop binnenkwam na een lange ministerraad, dan zei hij niks en ging hij erbij zitten. Als ze dan klaar waren met muziek maken, ging hij weer weg. Al die tijd zei hij geen woord. Misschien deed hij dat om gewoon even tussen mensen te zijn, mensen die niet bezig waren om hem een loer te draaien of zo.”

Heb jij ooit de behoefte gehad om op enige manier in zijn voetsporen te treden?

“Dat hij een symbool is geworden van links Nederland is zeker iets dat mij aanspreekt, maar het beroep van politicus is, denk ik, niet voor mij weggelegd.”

Bril poetsen uit verveling

Mijn relatie met Joop den Uyl was gecompliceerd. Dat is een open deur, want de relatie tussen een politiek leider en zijn adviseur is nooit eenvoudig.

door TOM PAUKA

Wat Joop den Uyl prettig vond, was dat ik hem zag als de, voor dat moment, enig denkbare leider van de sociaaldemocraten. Wat hij nuttig vond, was dat ik de golfbewegingen in de publieke opinie leek te begrijpen en ze ook redelijk goed kon voorspellen. Wat hij onaangenaam vond, was dat ik reacties op zijn optreden soms verklaarde uit zijn gedrag.

Prettig, nuttig en onaangenaam.

Ik ben nooit anders dan met gemengde gevoelens begonnen aan een klusje voor hem. Ik ga verder niet in detail beschrijven wat zich tussen Den Uyl en mij heeft afgespeeld, want dat hoort een adviseur niet te doen, ook niet als we intussen meer dan een halve eeuw verder zijn. Maar Den Uyl zelf heeft ooit een kleine, maar kenmerkende uitlating gedaan over onze relatie en die komt men nog steeds tegen. Kort geleden nog een keer in Margriet van Liths biografie van Wim Meijer: ik zou Den Uyl erop hebben gewezen dat hij bij een debat niet steeds zijn bril moest op- en afzetten.

Dit is wat er gebeurde.

In januari 1968 organiseerden Marcel van Dam en ik een serie debatten tussen steeds één politicus en een proefpubliek dat na afloop van het debat uitgebreid ondervraagd werd. Een van de uitkomsten was dat Den Uyl hoog scoorde, hoger dan een van de andere deelnemende politici, op de uitspraak: “Heeft geen belangstelling voor andermans mening.”

Van Dam en ik bespraken dit met Den Uyl en hij kon zich er niets bij voorstellen.

Ik zei: “Als iemand uit het publiek tegen je praat, ga je steeds met je bril in de weer, vertel eens, wat denk je op zo’n moment?”

Den Uyl antwoordde dat hij na de eerste twee woorden gehoord te hebben al wist wat de betrokkene ging zeggen.

“Ja ja,” zei ik, “dus je verveelt je een beetje.”

Hij haalde zijn schouders op.

“En als je knikt, bedoel je niet dat je het met de spreker eens bent, maar dat hij moet opschieten.”

“Zoiets ja.”

“En dan ga je je bril poetsen.”

“Kennelijk, ja.”

Dat Den Uyl geen belangstelling zou hebben voor de mening van gewone mensen, was voor hem onverteerbaar. De PvdA was toen nog de partij waarin de linkse elite (‘cultuurgevoeligen’ in de terminologie van destijds) samen optrok met de ‘traditionele arbeidersaanhang’. De belangen en voorkeuren van die twee categorieën liepen niet bepaald parallel, maar van de partijleider werd verwacht dat hij ze beide in gelijke mate kon vertegenwoordigen en enthousiasmeren. Dat was verre

FOTO'S BERT VERHOEFF

van eenvoudig. De arbeidersaanhang was vooral geïnteresseerd in behoud en verdere uitbouw van de verzorgingsstaat en als Den Uyl daar voldoende werk van maakte, namen de arbeiders de partijstandpunten op gebied van ontwikkelingshulp en cultuur op de koop toe. Maar het was dus wel altijd schipperen, en voor Den Uyl, een onversneden intellectueel, was het niet minder dan een heksentoor. Hij was geen volksmenner zoals Koos Vorrink en geen vaderfiguur zoals Willem Drees.

De opkomst van Nieuw Links had het er niet gemakkelijker op gemaakt. Want hoewel zich onder de Nieuw Linkers weinig arbeiders bevonden en hun standpunten een beetje elitair en futuristisch waren, had Nieuw Links opvallend veel aanhang onder de oudere, trouwe partijleden. Die zagen nieuwe gezichten op de afdelingsvergaderingen. Opeens was het geen probleem meer om iemand te vinden voor de kascontrolecommissie of voor het maken van het verslag. De partij leefde op. En nou ja, die jongens hadden hun wilde haren nog, daar gingen men voorlopig even niet over zeuren. Maar Den Uyl maakte zich zorgen.

Dit was het gesternte waaronder zich die kleine gebeurtenis in januari 1968 afspeelde. Ik werkte bij de Vara en mijn advieswerk voor Den Uyl was een vorm van vrijwilligerswerk. Ik weet eigenlijk niet, realiseer ik me nu, of hij er zelf behoefte aan had of dat anderen in zijn omgeving het nodig vonden. Hoe dan ook, hij vroeg om adviezen, maar hield ze tegelijk op afstand. “Wat krijgt u na een optreden te horen van uw adviseur, meneer Den Uyl?”

“Nou... bijvoorbeeld dat ik tijdens een discussie mijn bril niet mag poetsen.”

Vijf jaar later, in mei 1973, verliet ik de Vara en werd fulltime adviseur van Ed. van Thijn, toen fractievoorzitter van de PvdA. Dat was meteen het einde van mijn advieswerk voor Den Uyl, want een persoonlijk adviseur kan maar één heer dienen. In mijn nieuwe functie was de Tweede Kamer mijn werkplek en daar leerde ik de adviseurs van de andere fractievoorzitters kennen. Er waren af en

toe momenten, meestal in de kleine uurtjes, waarop we onze ervaringen vergeleken. En dan bleken we vaak dezelfde dingen mee te maken. Ieder van ons was in het begin getest met een onmogelijke opdracht of er later nog eens mee gestraft als we iets hadden gezegd in de geest van: dat kun je beter zo niet doen want daar ben je niet zo goed in. Niemand van de adviseurs had een baas die kritiek kon incasseren. Maar geen van de bazen zou instemmen met het onderdeel dat hij (alle partijleiders waren een hij in die tijd) niet tegen kritiek kon. Iemand vertelde me eens dat hij een noodkreet had ontvangen uit zijn partijgelederen; men vond dat de partijleider steeds ontoegankelijk werd en geen kritiek of suggestie meer accepteerde. Daar moest de adviseur eens met zijn baas over praten. “Wat ik toen tegen hem gezegd heb, lach niet, was: ik hoor dat jij de laatste tijd duidelijk soepeler omgaat met geluiden uit de partij. Is dat een voorname van je? Heb je besloten om meer open te staan voor kritiek? In ieder geval, het valt goed hoor, zo’n open houding, daar gaan we van profiteren.”

Ik vroeg of het werkte.

“Jazeker. Ik ga het niet standaard doen, maar ik heb wel gemerkt dat je kritiek beter kunt verpakken als compliment als je wilt dat de boodschap aankomt.”

Behalve in dat ene geval waarin Joop den Uyl zelf vertelde over het briladvies, voel ik me niet gerechtigd om het te hebben over specifieke situaties. Want op die momenten was Den Uyl vaak kwetsbaar en soms zelfs een beetje open. Dus hij vertrouwde me en dat vertrouwen ga ik niet postuum beschamen. Maar voor wie echt nieuwsgierig is naar de kunst van het adviseren en de enigszins verknipte relatie waarin dit vaak gebeurt, heb ik een verhaal geschreven, geheel verzonnen dus, met verzonnen figuren en een verzonnen plot. Daaruit kan de lezer net zo veel werkelijkheid opdiepen als hij of zij wil. Of aan kan.

www.argusvrienden.nl.

Titel: Foutje van de adviseur.

Liesbeth / Eddy Posthuma de Boer

‘Twee dingen!’

door **RUDIE KAGIE**

Van Joseph Luns, minister van Buitenlandse Zaken, is bekend dat hij eind jaren vijftig Jan Gerritsen, een van de eerste verslaggevers van het Nederlandse televisiejournaal, een papiertje overhandigde en zei: “Dit zijn de drie vragen die u mij mag stellen.” Vervolgens antwoordde de bewindsman behoedzaam, in plechtstatige stadhuiszinnen, zodat hij zeker wist dat slechts een enkeling zou snappen waar het over ging.

De democratiseringsgolf van de jaren zestig rekende af met de gezagsgetrouwe slippendragersjournalistiek. Politici kwamen niet langer weg met vage verklaringen of wollige gemeenplaatsen. Ondervragen betekende voortaan dóórvragen.

Joop den Uyl sloeg onder alle omstandigheden een rustige, bedaarde toon aan, stak een sigaar op en staarde met toegeknepen oogjes in de wolken die hij uitblies. De camera hield van hem, hij kwam vrouwenwekkend over op het kijkbuisvolk. De beantwoording van een vraag placht hij veelal in te luiden met: “Twee dingen”

– terwijl hij intussen bliksemsnel nadacht over de twee aspecten die hij te berde zou kunnen brengen. Zo wist hij de suggestie te wekken dat hij de materie tot in de toppen van de vingers beheerste. Als kijker wist je: deze man zou oeverloos over dit onderwerp kunnen doorpraten, maar als pragmaticus beperkt hij zich tot de essentie.

Toch was ook Den Uyl een meester in versluisd taalgebruik, de hyperbool, het eufemisme, de retorische vraag en de omkering om aan te tonen dat hij gelijk had. Een groep gevorderde studenten taalbeheersing uit Groningen analyseerde in 1978 onder aanvoering van docent Peter van Lint tientallen ‘wekelijkse interviews met minister-president drs. J.M. den Uyl’ (en schreven daar een boekje over met de titel *Ja kijk, mag ik dit zeggen...*). Ze ontdekten een stijl van spreken die aan elkaar hing van parallelismen (‘Nederland heeft het moeilijk, ook ondernemingen hebben het moeilijk’), zelfcorrecties (‘Het is een principiële zaak, althans voor mij, althans voor de regering’), correctie van de interviewer (‘Die term is van u, ik zou het anders noemen’) en de dubbele ontkenning om de eigen mening te maskeren (‘Ik zeg ook

niet dat er geen parlementaire enquête zou moeten zijn’). Uit het onderzoek kwam Den Uyl naar voren als een ethisch politicus, iemand die het voortdurend heeft over bereidheid tot samenwerken, die maant tot voorzichtigheid in oordelen en wijst op solidariteit met zwakkeren in de samenleving en de zorg voor ‘de kleine mensen’.

Aldus werd wetenschappelijk aangetoond dat hij overkwam als een slimme prater die handig gebruikmaakte van de ontsnappingsmogelijkheden die interviewers hem boden. In plaats van een duidelijke vraag werd hem veelal slechts verwachtingsvol een stelling voorgelegd (‘Het waren dulle toestanden deze week in het kabinet’) en dan was het de bedoeling dat hij daarop reageerde. De onderzoekers gaven een fictief voorbeeld van een dialoog die kenmerkend was voor de tactiek die strategisch woordvoerder Den Uyl tot de zijne had gemaakt. Vraag: “Meneer Den Uyl, vindt u dat de regering door moet blijven regeren?” Antwoord: “Regeren, die term is van u, niet van mij, maar ik begrijp wat u bedoelt en ik zie, althans de regering ziet, geen reden om te veronderstellen dat het anders zou gaan.”

door **NICO HAASBROEK**

An het eind van een lang middaggesprek in hotel Schiller aan het Rembrandtplein zegt Saskia, de oudste dochter van Joop Den Uyl: “Hui-ver bekruipt mij als ik over Joop en Liesbeth praat. Ik ben het niet, het zijn mijn ouders. Wie ben ik om daar weer over te beginnen? Wie zij waren en wat zij deden, dat was zo de moeite waard dat het doodzonde zou zijn om ze te vergeten. Joop was een familieman. Om de veertien dagen kwamen de familieleden op zondag naar Buitenveldert. Als je er niet was, werd je opgebeld: waar blijf je? Dan kwam je en dan zei ie ‘grom grom’ en dan was hij stiekem bezig in zijn studeerkamer.

Onze zoon Hernan uit Colombia zat dan op de poef onder zijn bureau. Tegen de tijd dat we weggingen, hield hij je staande en ging hij nog van alles met je bespreken. Vaak zaten we dan al met de kinderen in de auto en dan hield hij de deur zo vast dat die niet dicht kon. We waren een kleverige familie.”

Niet lang voor de dood van Joop den Uyl had de familie een huis in de Franse Alpen gevonden om met elkaar de vakanties door te brengen. “Alleen mijn vader was daar in de zomer van 1987, want mijn moeder was een boek aan het schrijven. Ik liep daar met hem op een pad en toen zei hij dat het hem tegenviel dat hij niet meer kon voetballen, omdat hij heel gauw moe was. Hij trapte altijd graag een balletje.”

“Toen we in de herfstvakantie met de kinderen in de Alpen aankwamen, lag er een briefje op tafel met de mededeling: ‘Papa is ziek geworden, dus ik ga nu terug.’ We zijn toen vlak daarna weer terug naar huis gegaan en toen we aankwamen, was hij net geopereerd in de VU – dat was bijna in de achtertuin – en toen bleek dat hij kanker had in de hersenen en dat daar niks meer aan te doen was. Het zat op een plek waar men niet bij kon, of in ieder geval toen niet. Dus hebben we hem mee naar huis genomen en hem thuis verpleegd. Dat was best een heel mooie, soms ook in verdrietige periode.”

“Hij is de dag voor kerst thuis overleden. De uitvaartdienst in de Nieuwe Kerk was heel mooi, maar wat ik nooit zal vergeten, was dat op weg naar de begraafplaats op elk kruispunt een motoragent stond, als een soort saluut. Op Westerveld staat ter herinnering

Dochter Saskia Noorman-Den Uyl

- oudste dochter
- woont in Heemstede
- leeftijd: 71
- getrouwd met: Th. Noorman
- kinderen: Anne Weike, Merel, Hernan en Marlèn, tien kleinkinderen
- PvdA-lid

FOTO PVD/LEX DRADIER

‘We waren een kleverige familie’

een steen met de naam van mijn vader en de naam van mijn moeder en zeven vierkante rode steentjes.”

Het archief

“Mijn vader en moeder hadden samen besproken dat ze hun archieven, in elk geval dat van mijn vader, niet in het Rijksarchief, maar in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis hier in Amsterdam wilden onderbrengen. Ed van Thijn ook. Zij hebben mij toen tot twee keer toe meegenomen naar Eric Fischer, die toen directeur was, op dat moment zat het IISG nog tijdelijk in het Westelijk Havengebied in Amsterdam. Ik werd voorgesteld en mijn ouders vertelden wat ze wilden. Dat was het.”

Waarom wilden ze naar het IISG?

“Omdat ze niet wilden dat hun archief in een rijksarchief terechtkwam waar eigenlijk niemand er meer over ging. Het ging om dingen als beheer en toegankelijkheid. Het heeft vijf jaar geduurd eer het materiaal helemaal was gerubriceerd en ontsloten. Dat kwam doordat ze nooit wat weggooiden. Het archief bestaat uit 1400 nummers. Eén nummer kan uit een dik pak bestaan, een ander uit iets veel dunners. Alles is geordend op

datum, niet op gevoeligheid. Het grootste deel is toegankelijk voor iedereen. Dat is afdeling A. Voor sommige archieven moet je wel speciaal toestemming hebben. Daar mogen serieuze onderzoekers in. Dat is dus B. Afdeling C is en blijft gesloten. Daar zitten alle gesprekken van mijn vader met de koningin in. Dat blijft potdicht, tot in lengte van dagen.”

In die tijd had je ook de Lockheed-affaire, waarbij prins Bernhard betrokken was. Speelde voor u bij de beslissing om dat deel van het archief niet open te stellen ook mee dat dat een controversieel onderwerp was?

“Nee. Ik probeer daarin een zo waardevrij mogelijke positie in te nemen. Die zware verantwoordelijkheid is op mijn bord geschoven in de korte periode tussen zijn ziek worden en zijn dood, een tijd waarin hij niet zoveel meer kon.”

Ik neem aan dat u in zijn geest probeert te handelen.

“Ja. Dat is soms wel lastig, want aan de ene kant was hij iemand die best open was, maar tegelijkertijd heeft hij over zijn gesprekken met de koningin nooit iets willen zeggen. Dat respecteer ik ook.”

Mocht Anet Bleich, die de biografie over Joop schreef, wel bij afdeling C?

“Bij sommige stukken heb ik haar toegelaten. Ik heb bij haar boek waarschijnlijk net iets te veel goed gevonden. Daar heb ik nog wel een beetje spijt van gehad. Haar biografie is een fractie van wat er in het archief over mijn vader te vinden is. Ik kan niet van een afstand naar haar biografie kijken. Daarvoor zit ik er zelf te dichtbij.”

Dat u haar misschien iets te veel informatie hebt gegeven, zal zij op prijs hebben gesteld.

“Nee. Je wilt de geschiedenis niet vervalsen en je wilt ook niet dat er dingen helemaal worden weggemoffeld. Het gaat toch vooral over mensen en wat die gedaan hebben, en daar zit spanning tussen.”

Wie gaat er over het archief?

“Het archief blijft eigendom van de familie. Ik beheer het nu. Soms mogen mensen het wel lezen, maar niet gebruiken, maar als je iets weet, zijn er ook andere manieren om meer informatie te vergaren en dan kom je er heus wel. Soms zijn de archieven gesloten. Mijn vader hield een soort zakelijk dagboek bij. Daar zat van alles tussen, zoals kleine gespreksverslagen in een soort ordners. Ik heb iemand wel eens een serieus geholpen die wilde weten wat er op een bepaalde datum was gebeurd, maar daar kun je natuurlijk geen dagtaak van maken. Toch is het archief op zichzelf een rijkdom, heel goed gedocumenteerd, en we zijn niet kinderachtig geweest.”

Toch een pikant idee dat u, die zo'n beetje het hele dossier heeft gelezen, de enige bent die veel bijzonderheden over Joop den Uyl weet, maar daar verder niks mee doet.

“Ja.”

Heeft u nog archiefinformatie thuis, die u bewust thuis houdt?

“Nee. Anders zadel ik mijn nazaten daarmee op. Zo open als dit archief is bijna niets, dus moet men blij zijn met wat men krijgt.”

Politiek en PvdA

Hoe kijkt u terug op uw tijd als Tweede Kamerlid?

“Ik vond het bijzonder en ook een soort voorrecht. Ik heb er heel bewust voor gekozen me bezig te houden met mensen aan de onderkant van de samenleving. Tegelijkertijd vond ik het ook moeilijk en

‘De PvdA is van mij’

vervolg van pagina 11

spijkerhard. Mij werd lang niet altijd veel gegund, terwijl de Kamer ook gaat over gunnen. Dus dat was best lastig.”

Was het theoretisch mogelijk geweest om Kamerlid te zijn onder uw vader, zoals kinderen hun vader als leraar kunnen hebben?

“Dat had ik nooit gedaan. Toen mijn vader was overleden, waren er vrij snel daarna verkiezingen en werd mij gevraagd of ik ook op de lijst wilde. Ik was toen wethouder in Heemstede. Ik heb nee gezegd. Dat was te vlug. Ik wilde het wel een keer, maar niet gelijk.”

U had ook kunnen zeggen dat het een mooie gedachte is om voort te zetten waarmee hij ooit is begonnen.

“Maar ik was toch al wethouder. Bij mijn beëdiging of mijn eerste speech heeft hij nog op de tribune gezeten. Maar verder mocht hij niet komen. Ik was streng.”

Bent u nog steeds lid van de PvdA?

“Ja.”

Wat vindt u ervan dat de partij zo gemarginaliseerd is?

“Dan zeg ik: *L'état, c'est moi*. Ik bedoel: de PvdA is van mij. Het is maar hoe je het bekijkt. Ik vind dat we nu een goede partijleider hebben, een goed soort mens die in staat is om de PvdA weer op te hijzen. Het enorme verlies was een verlies van een moment. De waan van de dag. Als je naar de peilingen kijkt, zaten we een paar maanden later weer op een heel ander getal. Zo is het nu eenmaal. We hebben een MP die rechts is en er al vrij lang zit en pas als hij ermee ophoudt, krijg je grote verschuivingen en verdere versnippering, maar niet van de PvdA. Die bouwt zich nu op.”

Denkt u nog vaak aan uw vader?

“Ja, het zit wel heel erg in mijn bestaan, maar het is ook alweer een hele tijd geleden. Hij is er gewoon niet meer en dan zie je dat het slijt. Wat ik zo belangrijk aan mijn vader vond, en waar ik ook heel trots op was, was dat hij heel erg bewogen, bevlogen en ook een heel harde werker was als het ging om de rechten van mensen, de kwetsbaarheid van mensen, mensen die het moeilijk hadden. Hij was toch heel erg gevoed en geïnspireerd door de oorlog en de tijd vlak daarna. Toen heeft hij dingen meegemaakt die maakten dat hij bewust voor de politiek koos. Daar zijn wij allemaal mee overgoten.”

Intens betrokken bij Chili

door JAN VAN DER PUTTEN

Wij werden in onze straat in Santiago ‘Los Rusos’ genoemd, de Russen. Het was een straat in een gribus op maar een paar blokken van het centrum, met op elke hoek een café waar de *rotos* zich aan inferieure rode wijn zat zaten te zuipen. Chileense *rotos* zijn geboren losers, armoedzaaiers met altijd dezelfde versleten, vetige kleren aan. In het Chili van Salvador Allende konden wij als buitenlanders – het was volop Koude Oorlog – alleen maar Russen zijn. Wij, dat waren tv-journalist Koos Koster (later in El Salvador vermoord) en zijn Mexicaanse vriendin Ana Maria, de Britse Wendy, de Mexicaanse Luz Maria, het Uruguayaanse vriendenpaar De Cucos, hun landgenoot de architect Hugo, mijn toenmalige vrouw en ikzelf, destijds tijd Latijns-Amerikacorrespondent van *NRC Handelsblad*.

Rond die vaste kern van journalisten, sociale activisten, politieke vluchtelingen en zwarte kakkerlakken werd onze bedompte pijpenla in de Calle Aldunate – inmiddels allang opgeofferd aan de stadssanering – wisselend bevolkt door politieke toeristen, activisten, journalisten en profiteurs uit vele landen.

Dit gezelschap kreeg in april 1972 bezoek van een gedreven Nederlandse politicus, oppositieleider Joop den Uyl. Hij was in Chili voor de derde sessie van de Unctad, de VN-conferentie voor handel en ontwikkeling. Deze vergadermarathon van zes weken had in Nederland enorme verwachtingen gewekt; sommigen hebben oprecht geloofd dat de rijke en arme landen harde afspraken zouden maken voor de definitieve uitbanning van armoede en onderontwikkeling.

Van die historische gebeurtenis moest natuurlijk uitvoerig verslag worden gedaan, en niet alleen door bemiddelde media zoals *NRC Handelsblad*. Prins Claus sprong bij. Hij regelde genereuze subsidies, zodat zelfs redacteurs van schoolkranten naar Santiago konden reizen. Met zo’n zeventig man en vrouw had Nederland op Unctad III verreweg het grootste contingent journalisten. Voor velen van hen werd ons huis een zoete inval, mede dankzij de altijd aanwezige wijn en rum.

Maar daar kwam PvdA’er Den Uyl niet voor toen hij op een avond voor de deur stond, vergezeld van een jeugdige partijgenoot, Jan Pronk. Hij kwam om met ons te

Joop den Uyl spreekt demonstranten tegen het bewind Augusto Pinochet in Chili toe in de Koopmansbeurs te Amsterdam, 11 september 1975.

FOTO ANP

praten over onze ervaringen in Chili, over wat wij vonden van het ongehoorde experiment van Allende om zonder het gebruik van geweld een socialistische samenleving op te bouwen. Allendes enige instrument was de wet – maar die was niet voor het socialisme gemaakt en kon ook niet veranderd worden, omdat de partijen van de regeringscoalitie Unidad Popular geen parlementaire meerderheid hadden.

Tot laat in de nacht hadden we het over conflictmodel en harmoniemodel, over parlementaire en gewapende strijd, over idealisme en realisme. Ook voor Den Uyl was het niet de vrijblijvende discussie die het in, bijvoorbeeld, Nieuwspoor zou zijn geweest. Later hadden we in onze achterbuurt nog zo’n zinderende avond, en ook nog eentje met Sizzo Mansholt, die toen voorzitter was van de Europese Commissie en naar Santiago was gevlogen om de conferentie te redden.

Den Uyl, het zal niemand verbazen, had veel sympathie voor het experiment van Allende. Hartstochtelijk heeft hij zich die weken

in Chili ondergedompeld in de wervelende politieke gebeurtenissen. Hij liep zich het vuur uit de sloffen om zo veel mogelijk mensen te spreken over ‘de revolutie in de legaliteit’, zo veel mogelijk plekken te zien waar aan ‘de vreedzame overgang naar het socialisme’ gewerkt werd. Hij sprak ook met de leider van de Sociaaldemocratische Partij, de Chileense zusterpartij van de PvdA.

Deze piepkleine coalitiepartner viel in het niet bij de grote drie van de Unidad Popular: de Communistische Partij, Allendes eigen Socialistische Partij en de Radicale Partij (waarin de Sociaaldemocratische Partij een paar maanden na de Unctad opging). Een Nederlandse Unidad Popular 2017 zou gaan van D66 tot en met de Socialistische Partij, met een PvdA die qua omvang inmiddels angstig is gaan lijken op haar Chileense zusterpartij van destijds.

De intense betrokkenheid van Den Uyl en Pronk met Chili is in die Unctad-weken begonnen. Later, in 1972, werd het Chili-Komitee opgericht, door onder anderen Pronk.

Op 11 september 1973 pleegde

Pinochet zijn staatsgreep. Joop den Uyl, kort tevoren premier geworden, was er volgens zijn minister van Ontwikkelingssamenwerking, Jan Pronk, helemaal kapot van, schrijven John Jansen van Galen en Bert Vuijsje in hun boek *Joop den Uyl: politiek als hartstocht*. Haast direct na de coup schortte Pronk de Nederlandse ontwikkelingshulp aan Chili op. Minister van Buitenlandse Zaken Max van der Stoep gaf de Nederlandse diplomaten in Santiago instructie om de ambassade ruim open te zetten voor vluchtelingen.

Ambassaderaad Hoytink weerde zich als een leeuw, ambassadeur Goedhart niet. Hij vond dat de nieuwe Nederlandse regering uit verkapte communisten bestond en dat de Chileense militairen, ik hoor het hem nóg zeggen, het goed hadden gedaan. Mijn vrouw en ik hadden naar zijn ambtswoning moeten vluchten omdat we ons leven niet meer zeker waren: we waren door kogels uit onze flat gejaagd, mijn naam bleek op een zwarte lijst van de junta te staan, vrienden waren opgepakt, en ‘de Russen’, onze vroegere huisgenoten van de Calle Aldunate, waren opgesloten in het Nationale Stadion dat dienst deed als concentratiekamp en martelcentrum. Terwijl we in de ambtswoning machteloos aan het wachten waren – we konden natuurlijk niet naar buiten en telefonisch contact met de buitenwereld was me verboden – hoorde ik over de Wereldomroep dat de journalist Jan van der Putten zoek was en dat de Nederlandse regering het zeer hoog zou opnemen als hem iets zou overkomen. Kennelijk had de ambassade nog niets gemeld over onze nieuwe verblijfplaats.

Twee weken na de coup landden we op Schiphol. We waren de eerste Nederlanders die uit het Chili van Pinochet terugkeerden. Niet alleen de media wilden alles van me weten, maar ook de premier. De volgende ochtend kwam Den Uyl opnieuw bij ons langs, nu in het huis van mijn ouders. Van een synoniem voor hoop op een betere wereld was Chili voor hem een ander woord geworden van staatsterreur. Ik heb hem zo goed mogelijk over het Chileense drama gebrieft. Hij nam alle tijd.

Het Nederland van die dagen was solidair met Chileense vluchtelingen. Vluchtelingen zijn tegenwoordig in eerste instantie verdacht, en het begrip solidariteit ook. Geef mij maar Den Uyl, Van der Stoep, Pronk. Mannen met een hart.

Die biografie lag als een steen op de maag

door GERARD MULDER

In 1997 vroeg Wilfried Uitterhoeve van SUN (Socialistische Uitgeverij Nijmegen) mij of ik een biografie van Joop den Uyl wilde schrijven. Waarom hij juist mij dat vroeg, weet ik niet meer. Vermoedelijk was hij op het idee gekomen doordat ik ruim tien jaar daarvoor, met historicus Paul Koedijk als researcher, de biografie had geschreven van Henk van Randwijk, een ander progressief boegbeeld. Ik zei ja, en dat was een van de vele slechte beslissingen in mijn leven. Waarom?

1) Ik had niets met Den Uyls politiek.

Al kom ik uit een democratisch-socialistisch nest, op de PvdA stemde ik niet meer sinds die partij zich begin jaren tachtig keerde tegen de mogelijkheid de Navo-kruisraketten in Nederland te laten stationeren. De gedachte dat links het Vrije Westen ging uitleveren aan de Russen om maar jonge kiezers zonder hersens te trekken, vond ik onverdraaglijk.

2) Ik had niets met Den Uyl als mens.

In 1980, toen *Vrij Nederland*, waar ik toen werkte, veertig jaar bestond, sprak ik Den Uyl over zijn tijd bij VN in de eerste jaren na de oorlog. Het werd het traumatiserendste interview dat ik ooit met iemand heb gehad. Dat hij onze afspraak twee keer vergat, waardoor ik steeds in Buitenveldert voor een dichte deur kwam te staan, was nog tot daaraan toe. Maar toen hij mij dan eindelijk in zijn werkkamer had gelaten, wees hij mij een stoel en begon anderhalf uur te praten zonder ophouden. Mij keek hij niet aan, maar zijn sigaar en het plafond hield hij scherp in de gaten. Vragen en opmerkingen van mij wimpelde hij weg. Toen Liesbeth met koffie binnenkwam, zei hij: “Deze meneer hoeft geen koffie, want hij gaat zo weg.” Vervolgens rebbelde hij nog een uur door en schoof me zonder groet naar buiten.

3) Ik zag op tegen het archiefonderzoek.

Zijn jaren als politicus vond ik zeker interessant, maar hij was ook ruim een decennium directeur van de Wiardi Beckman Stichting geweest, en het vooruitzicht me te moeten bezighouden met eindeloze nota’s over saaie onderwerpen en met voorstellen waarvan toch niets

was terechtgekomen, benauwde mij.

4) Mijn verstandhouding met zijn dochter Saskia was rampzalig.

Saskia Noorman-Den Uyl bewaakte de toegang tot haar vaders archief, dat in het Internationaal Archief voor Sociale Geschiedenis wordt bewaard. Haar medewerking had ik dus dringend nodig, maar we bleken niet voor elkaar bestemd te zijn. Meteen bij de kennismaking begon ze over een voorganger van mij in het rijtje van biografen in spe, de historicus Dik Verkuil. Hij had haar aan het schrikken gebracht door haar een proefhoofdstuk op te sturen van de biografie zoals hij die in zijn hoofd had. Daarin kwam onder andere het feit voor dat Joop bijna geen Den Uyl (later Uyl) had geheten doordat een van zijn voorouders uit de negentiende eeuw een bastaardkind was geweest. Saskia vond vermelding van dit detail ‘schandalige sensatiezucht’.

Nu was het mijn beurt om te schrikken, en naar bleek terecht. Het feit dat ik kwam van het blad waarvoor haar vader ook had gewerkt, legde bij haar qua welvarendheid geen enkel gewicht in de schaal. Mijn aanvragen bij haar voor raadpleging van het archief bleven vervolgens weken liggen.

5) De financiering was niet geregeld.

De research voor en het schrijven van een klassieke biografie kost al snel een ton of vier in guldens, weet iedereen die zelf met dit bijltje heeft gehakt. SUN kon of wilde dat niet voorschieten, dat weet ik niet meer, maar Wilfried Uitterhoeve bood aan te helpen zoeken naar geldschietters (tegenwoordig heet dat crowdfunding). Dat lukte ook wel, maar het ging langzaam en leverde steeds maar kleine bedragen op. Het grootste bedrag in één keer, tienduizend gulden, werd door de toenmalige PvdA-fractievoorzitter in de Amsterdamse gemeenteraad, Eberhard van der Laan, bij de gemeente losgepraat, gezien Den Uyls verdiensten voor de stad (hij had als wethouder het halve centrum willen afbreken om er in het kader van de vooruitgang autowegen aan te leggen). Ik voelde al aankomen straks nog met mijn eigen spaargeld een bodemloze put te moeten helpen dempen.

6) Ik was moe.

Niet lichamelijk, maar geestelijk. De jaren voordat Den Uyl in mijn

leven kwam, had ik met Paul Koedijk – weer hij research, ik schrijven – besteed aan het metselen van een lijvige geschiedenis van dagblad *Het Parool*. Weér had ik toen eindeloos in een kamertje gezeten. Eigenlijk had ik daarna zeker twee jaar moeten uitwaaien alvorens aan iets anders te beginnen.

7) Mijn maag wilde deze biografie niet.

Om de door Saskia’s (zo heb ik haar trouwens nooit mogen noemen) ongeïnteresseerdheid telkens vallende gaten in mijn geplande archiefbezoek te vullen, maakte ik zo veel mogelijk afspraken met tijdgenoten uit de omgeving van Den Uyl. Dat wordt mijn redding, dacht ik, want dan ontmoet ik interessante mensen, en ben ik ook eens buiten. Zo leek het ook te werken.

Ik herinner mij bijzonder interessante gesprekken met bijvoorbeeld journalist Kees Tamboer, die als redacteur van de *Haagse Post* met zijn collega Frans Nypels de in 1973 net premier geworden Den Uyl intensief had gevolgd. Oudminister Marcel van Dam stond me twee keer uren te woord. Wat de behoefte aan buitenlucht betreft: ik bediende me zo veel mogelijk. Zo ben ik ruim vóór de datum van mijn ontmoeting met Van Dam de looproute van het station van Putten naar zijn toenmalige huis in de Veluwe bossen gaan uitproberen om later niet te verdwalen.

Door deze diversissementen werd ik me er pas traag van bewust dat er iets mis was. Geleidelijk ging ik merken dat ik geen eetlust meer had, en dat werd snel erger. Ik kon eten zien noch ruiken zonder te moeten kokhalzen. Als gediplomeerd hypochonder kostte het mij geen enkele moeite mij de gruwelijke ziekten voor te stellen die mij aan het wegvreten waren, en ik stond al op het punt met loden schoenen naar mijn huisarts te slof-fen toen ik in 1999 mijn eerste en tot nu enige Aha-Erlebnis kreeg: het project-Den Uyl lag me letterlijk als een steen op de maag. Dit lijstje van rampspoeden nog eens overziende vraag ik me af waarom ik er in godsnaam ooit aan ben begonnen. Daarop is een rationeel en een irrationeel antwoord te geven. Het rationele is dat een geslaagde biografie van Den Uyl een niet onbelangrijke bijdrage aan de Nederlandse geschiedschrijving zou zijn. Het andere antwoord is dat ik me gevleid voelde omdat ik werd gevraagd. Waarmee is bewezen dat de jaren soms eerder komen dan het verstand.

Verkiezingscampagne / Daniël Koning

door **NICO HAASBROEK**

Voor het gesprek met Jonna den Uyl (29), dochter van Rogier, heb ik in de schaduw van de Amsterdam Arena afgesproken. Ik ontvang een sms'je waarin staat dat ze 'bij het raam' van Lebkov & Sons zit. Ze heeft beperkt de tijd. Als de wekker op haar smartphone gaat, roept een volgende verplichting, zegt ze.

"Op het moment dat mijn grootvader overleed, zat ik nog in de buik van mijn moeder. In mijn babyboeken die mijn moeder maakte, staat ook dat 'de vader van haar man' ernstig ziek was."

Wat doe je voor de kost?

"Verandermanagement. Ik doe dat voor klanten van Deloitte. Ik heb aan de VU gestudeerd, bestuurskunde en bedrijfskunde. Eerst heb ik in de (semi-)publieke sector gewerkt, maar ik kan mijn ei meer kwijt in het private stuk waar ik nu werk. Van wat ik over Joop heb gelezen, begrijp ik dat hij probeerde om mensen met elkaar te verbinden en te zoeken naar wat voor hen belangrijk was. Het werk voor mensen aangenamer maken is wel iets wat ik ook probeer te doen."

Ken je mooie verhalen over Joop?

"Ja. Mijn favoriete verhaal is 'Paaseieren zoeken in het Cats-huis'. Daar mochten ze ooit logeren en toen hebben ze daar paaseieren verstopt, onder andere in de vergaderzaal. Eén ei heeft iemand daar weken of maanden later tijdens een vergadering in de zitting van een zetel teruggevonden."

Had je vader die verstopt?

"Dat weet ik niet. Maar dingen verstoppert en ze niet allemaal terugvinden is in principe wel iets wat aan hem kleefde."

Dat had misschien ook met zijn verstrooidheid te maken.

"Ja. Dat zie je soms ook bij zijn kinderen. Mijn vader Rogier, Joops op een na jongste kind, die nu met mijn moeder een minicamping op de Veluwe runt, vertelde ooit eens dat er in zijn huis in Buitenveldert een rode knop zat. Voor in geval van nood. Op een gegeven moment was er sprake van een dreiging, een opperste staat van paraatheid, het was de tijd van de Molukse gijzelingen. Het huis was omringd door patrouillewagens die daar moesten blijven totdat het gevaar geweken was. Op een gegeven moment waren de jongens buiten aan

FOTO VSN

Kleindochter Jonna Den Uyl

- kleindochter, dochter van Rogier den Uyl
- woont in Amsterdam (Noord)
- leeftijd: 29
- beroep: veranderingsmanager
- PvdA-lid

dat ik voor mijn gevoel een blijvende indruk achterlaat bij de mensen die om mij heen staan. Dat ze zeggen: ik heb dit van haar geleerd, of dat we samen iets hebben gemaakt, neergezet. Je kunt dat doen door de politiek in te gaan, door een kind te hebben dat je begeleidt, door een boek te schrijven of een eigen bedrijf te starten. Dat zijn zo vier scenario's die ik heb."

Je wilt nog niet kiezen.

"Nee, en misschien kan het ook allemaal. Mijn eerste stap is om bij Deloitte projectleider te worden en met het team het beste uit een opdracht te halen."

Als je zegt dat je Den Uyl heet, wat is dan de standaardreactie van mensen?

"Dat ligt aan hun leeftijd. Als ze oud zijn, vragen ze of ik 'familie van' ben."

Heb je dan een standaardgrap?

"Nee. Maar wat ik bijzonder vind, is dat hij wel indruk heeft gemaakt. Positief of negatief."

Zou je ooit de eerste vrouwelijke minister-president willen worden?

"Nou, mensen op mijn werk hebben wel eens gevraagd wanneer ik de eerste MP wilde worden. Het zou zomaar kunnen, maar ik zie dat als één van de vele eventuele routes."

Je lijkt me wel ambitieus.

"Het zou zomaar kunnen. Ik sluit het niet uit."

De interviewer moet lachen. Uit nieuwsgierigheid volgt hij Jonna, die met twee collega's Lebkov verlaat. Na een paar honderd meter ziet hij ze in de anonimiteit van een licht oranjeleurende kantoor-kolos verdwijnen.

'Mensen met elkaar verbinden'

het voetballen en het was inmiddels donker geworden. Joop ging meedoen, dat deed hij wel vaker, en heeft toen gevraagd of de bewakers de schijnwerpers van hun auto's konden aanzetten, waardoor het gevecht om de bal het aanzien kreeg van een heuse lichtwedstrijd."

Heb je dingen van je grootvader geërfd?

"Goeie vraag, maar moeilijk te beantwoorden. Sommige mensen zeggen dat ik op hem lijk. Als ik dan vraag waar hem dat dan in zit, krijg ik nooit echt een goed antwoord."

Misschien is het je blik? Hij had soms pretogen.

"Hij had ook lichtblauwe ogen en die pretogen hadden mogelijk wat te maken met de ambitie om dingen te veranderen, de connectie met mensen te maken, en om de discussie met anderen aan te gaan. Dat leeft wel sterk in onze familie."

Waar zou Joop den Uyl zich vandaag de dag druk om hebben gemaakt?

"Dat weet ik niet. Ik kan wel zeggen wat ik kwalijk vind, dan mag jij de parallellen trekken. Ik zag eerder vandaag bijvoorbeeld

dat een Duitse burgemeester in zijn nek is gestoken omdat hij een te ruimhartig vluchtelingenbeleid zou voeren. Dat vind ik heel erg. Aanslagen en gijzelingen waren er ook in de tijd dat Joop in de politiek zat. Ik weet wel dat hij slapeloze nachten heeft gehad over de beslissing om met geweld in te grijpen bij de Molukse gijzelingen."

Heb jij nog iets met de PvdA?

"Ik ben lid van de PvdA. Of ik erop zou stemmen is een tweede, want ik vind dat ze sommige zaken niet goed aanpakken. Hun grondbeginselen, het samen dingen doen, dat vind ik heel erg belangrijk. Maar hun keuzes in de praktijk passen soms niet bij hoe ik het zou doen. In mijn vorige baan, als beleidsadviseur voor de Nederlandse universiteiten, heb ik dicht op de politiek gezeten en gezien hoe daar beslissingen worden genomen, en daarbij miste ik de connectie met mensen, dat je weet wat er speelt voor mensen. Als ik het idee heb dat ik iets toe te voegen heb en denk dat ik er voor mensen kan zijn, dan zou ik politiek actief kunnen worden."

Wat wil je met je leven?

"Ik heb wel ideeën en een plan, maar het zijn meer scenario's dan één doel. Wat ik wil bereiken, is

Politieke zorgen / Vincent Mentzel

Een favoriete foto kiezen is eigenlijk niet te doen, ik heb er zoveel gemaakt. Maar als het dan toch moet, denk ik aan de geweldige reis naar Suriname, waar hij samen met Jan Pronk de onafhankelijkheid van Suriname besprak. Mijn Zilveren Camerafoto van hem, zittend achter een muurtje in het Torarica Hotel in Parama-

ribo, waar hij luidkeels met Dries van Agt zat te bellen over het ontslag van staatssecretaris Glas-tra van Loon, het journaile binnen gehoorsaf-stand, ademloos! De reis naar China, als Nederlandse oud-premier en oppositieleider. Dat laatste woord bestond niet in het Chinees, dus werd dat vertaald met ‘de Nederlandse Zhou

Enlai’, een titel waar hij reuzetrots op was. Maar de werkelijke foto is toch die waarop Den Uyl met gebogen hoofd en afhangende schou-ders, zijn bril in de linkerhand, over het Haagse Binnenhof wandelt, 7 juni 1977, met de enorme politieke zorgen over de treinkaping in Drenthe door de Molukkers rustend op zijn schouders.

Wars van de beeldcultuur

Joop den Uyl had er een uitgesproken hekel aan zichzelf afgebeeld te zien. Dat weet ik doordat ik samen met hem en zijn gade in 1986, kort voor de officiële opening, in Amsterdam de Stopera mocht bezichtigen.

door JOHN JANSEN VAN GALEN

Ik had het trouwens al eerder kunnen weten. Als je Joop den Uyl interviewde, beschouwde hij de komst van de fotograaf zichtbaar als een hinderlijke onderbreking van het gesprek. Onwillig nam hij de pose aan waarin deze hem wilde fotograferen en als dat niet bij één opname bleef en het klikken van het

toestel maar voortduurde, kon hij binnensmonds stuurs mompelen: “Hm, fotograaf neemt foto’s... fotograaf neemt foto’s... fotograaf neemt veel fo-to’s.”

De meeste fotografen waren, anders dan op Hans Wiegel en Dries van Agt, dan ook niet op hem gesteld. Ze werden in huize Den Uyl aan Weldom in Amsterdam-Buitenveldert niet gastvrij ontvangen noch royaal onthaald met koekjes die ‘Constance zelf voor u gebakken heeft’, zoals CDA-voorzitter Piet Steenkamp je placht welkom te heten. Den Uyl was wars van de beeldcultuur.

Dat ik werd uitgenodigd voor een rondleiding in de Stopera in Amsterdam, had ik te danken aan wethouder, Wim Sinnige (PvdA), die bij mij om de hoek op de Prinsengracht woonde. Mijn ver-loofde en ik waren op tijd. Of er nog meer gasten

zouden zijn wisten wij niet, maar na een kwartier arriveerden, gehaast, Joop en Liesbeth, van wie de laatste prompt een broodje bestelde, dat een gemeenteambtenaar in een snackbar moest gaan kopen.

We zagen het hele gebouw, de kleedkamers, de decorruimten, de loges, de vertrekken van de Nederlandse Opera en daarna het domein van het Nationaal Ballet. Een deur ging open, we betra-den een grote, lichte ruimte en ik zag Den Uyl schrikken en terugdeinzen. Want langs alle wan-den van deze zaal waren niet alleen de barres aan-gebracht waaraan de dansers oefenen, maar ook spiegels, helemaal rondom, waarin Den Uyl zich-zelf onverhoeds tientallen malen weerspiegeld zag. Hij mompelde nog iets en maakte zich ijlings uit de voeten.